

*3. Međunarodni znanstveni skup
Matija Vlačić Ilirik*

Labin, 22. – 24. travnja 2010.

Organizator:
Grad Labin

Suorganizator:
Pučko otvoreno učilište –
Narodni muzej Labin

Organizacioni odbor:
Tulio Demetlika – gradonačelnik Grada Labina
Josip Bratulić – akademik
Loredana Ružić Modrušan
Tullio Vorano
Luka Ilić

Pokrovitelji:
Istarska županija
Turistička zajednica Grada Labina

**Četvrtak, 22. 04. 2010. - 16,00 -
Labin, Malo kazalište**

Otvaranje simpozija i prijem gostiju:
Gradonačelnik Labina, Tulio Demetlika

**Panel I: Flacius i moderna istraživanja,
16,30 - 17,30 -Labin, Malo kazalište**

Predsjedništvo: Josip Bratulić

Dr. Alojz Jembrih /Hrvatski studiji, Zagreb/:
**Flacius u središtu znanstvenih interesa u Hrvatskoj i
Njemačkoj 20. stoljeća**

Prof. Olja Višković /Narodni muzej, Labin/:
Labinski znanstveni skup o Vlačiću iz 1970. godine

Prof. Vedran Kos /Narodni muzej, Labin/:
Labinski znanstveni skup o Vlačiću iz 1985. godine

Dr. Alojz Jembrih, Zagreb

**Matija Vlačić Ilirik u središtu znanstvena proučavanja
u Hrvatskoj i Njemačkoj 20. stoljeća**

U svome izlaganju autor se usredotočuje na radove o Matiji Vlačiću Iliriku tiskane u 20. stoljeću u Hrvatskoj. Pri tome autor svraća pozornost na prvo tiskano predavanje o Vlačiću Emilija Laszovskoga (1909.).

Slijedom tiskanih radova o Vlačiću bit će riječi i o ostalim radovima kao na primjer Mije Mirkovića (1938., 1954., 1957., 1960.). Potom će biti riječi i o dvama znanstvenim skupovima posvećenim Matiji Vlačiću Iliriku sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća u Njemačkoj, te o drugim radovima tiskanim u Njemačkoj.

Na taj će se način razabrati što se je i kako pisalo o Labinjaninu - velikanu njemačke reformacije iz 16. stoljeća, Matiji Vlačiću Iliriku, odnosno kada je i kakav bio znanstveni interes za Vlačićev opus u Hrvatskoj i u Njemačkoj.

Dr. Alojz Jembrih, Zagreb

Matthias Flacius Illyricus in the Focus of 20th-Century Scholarly Research in Croatia and Germany

This paper focuses on scholarly books and articles on Matthias Flacius Illyricus that were printed in Croatia in the 20th century, primarily the first printed lecture on Flacius by Emilij Laszowski (1909.).

Tracing the evolution of scholarship on Flacius continues with books by Mijo Mirković (1938, 1954, 1957, 1960) and two scholarly conferences dedicated to Matthias Flacius Illyricus in the 1970s and 1980s in Germany, as well as other writings published by German Flacian scholars.

The aim of the paper is to see what has been published so far on this important protagonist of German Reformation and what interest Croatian and German scholars have shown for the topic.

Olja Višković, prof.- Narodni muzej Labin

Labinski znanstveni skup o Vlačiću iz 1970. godine

Godine 1970. u istarskim gradovima Labinu, Umagu i Raku održan je «Znanstveni skup posvećen Miji Mirkoviću», na inicijativu Organizacijskog odbora «Susreta na dragom kamenu» kao treći u nizu skupova koji se u pravilu godišnje održavaju do danas. Skup je bio posvećen istarskom znanstveniku, pjesniku, akademiku Miji Mirkoviću (Mate Balota) i njegovim djelima s područja povijesti, ekonomije i pjesništva. Izlagani referati bili su podijeljeni u četiri tematske skupine te je prva, pod nazivom «Značenje Matije Vlačića u kulturnoj revoluciji Europe i njegova aktualnost danas», održana u Labinu (01.10.1970.), zatim «Znanstvena misao Mije Mirkovića» i «Integracija kao faktor privrednog razvoja Istre» u Umagu (02. - 03.10.1970.), te «Umjetničko stvaralaštvo Mate Balote» u Raku (04.10.1970.).

Od navedenih tematskih cjelina, za ovaj referat i simpozij najzanimljivija je prva, «Značenje Matije Vlačića u kulturnoj revoluciji Europe i njegova aktualnost danas», održana u Labinu. Mijo Mirković zasigurno je jedan od najvećih istraživača života i djela Matije Vlačića u 20. stoljeću te je, zahvaljujući tome, na skupu 1970. godine prvi put posvećeno više prostora izučavanju Vlačića (na prethodnom skupu 1969. godine pročitano je samo jedan referat na tu temu). Navedene 1970. godine na temu protestantizma i Matije Vlačića izložena su osam referata, s različitim područja njegova djelovanja, od hermeneutike, problema slobodne volje, sukoba flacianista i filipista, Vlačićevih «Magdeburških centurija», do Vlačića interpretiranog od strane Mije Mirkovića. Nakon velikog Mirkovićevog doprinosa boljem poznavanju Matije Vlačića, osobito njegove monumentalne monografije o Vlačiću iz 1960. godine, referati koji su održani na skupu 1970. godine nastojali su nastaviti putem kojim je svojim radovima krenuo Mijo Mirković.

Olja Višković, People's Museum Labin

Scholarly Conference on Flacius in Labin (1970)

In 1970, a "Scholarly Conference Dedicated to Mijo Mirković" took place in the Istrian towns of Labin, Umag, and Rakalj at the initiative of the Organizational Committee of "Encounters at Our Beloved Rock" as the third in a series of conferences that have been taking place almost regularly to the present day. That particular conference was dedicated to the Istrian scholar, poet, and Academy member Mijo Mirković (alias Mate Balota) and his achievements in the fields of history, economy, and poetry. The presented papers were organized into four thematic units: "Significance of Matthias Flacius in the European Cultural Revolution and His Relevance Today" (Labin, 1 October 1970), "Scholarly Thought of Mijo Mirković" and "Integration as a Factor of Economic Development in Istria" (Umag, 2/3 October 1970), and "The Artistic Opus of Mate Balota" (Rakalj, 4 October 1970).

This paper focuses especially on the first unit, "Significance of Matthias Flacius in the European Cultural Revolution and His Relevance Today," since it is also the most relevant for this conference. Mijo Mirković certainly counts among the greatest researchers of Flacius's life and work in the 20th century and it was owing to him that the conference in 1970 was the first to feature more papers focusing on Flacian research (at the previous conference, in 1969, there was only one paper on the topic). In 1970, as many as eight papers on Protestantism and Flacius were read, focusing on various areas of his activity, such as hermeneutics, the problem of free will, conflict between the Flacians and the Philipists, the Magdeburg Centuries, and Flacius as interpreted by Mijo Mirković. After Mirković's important contribution to Flacian research, especially his monumental monograph published in 1960, papers that were read at the conference in 1970 sought to continue along the way that had been paved by Mijo Mirković.

Vedran Kos, prof. - Narodni muzej Labin

Labinski znanstveni skup o Matiji Vlačiću Iliriku iz 1985.

Labinski znanstveni skup o Matiji Vlačiću Iliriku održan je u sklopu trinaestog znanstvenog skupa „Susreti na dragom kamenu“. Skup je održan 26. i 27. 09. 1985. Naslov znanstvenog skupa bio je *Matija Vlačić Ilirik i njegovo doba* (u povodu 25. godišnjice objavljivanja Mirkovićeve monografije *Matija Vlačić Ilirik*), a dodatna tema nosila je naslov *Labin i Istra danas*.

Prvi dio skupa bio je posvećen Matiji Vlačiću, te se sastojao od tri tematske cjeline: *Mirkovićeve monografije o Vlačiću, Odjeci reformacije u Hrvatskoj i Sloveniji* i posljednjeg dijela *Labin i Istra u 16. stoljeću*. U prvoj tematskoj cjelini radove su izlagali prof. dr. Anđelko Runjić, dr. Lazar Pejić, prof. dr. Josip Adamček, Zvonimir Bartolić, prof. dr. Vlado Deutsch, Nikola Crnković, prof. Antonio Miculian, mr. Darinko Munić, Vjekoslav Štoković i mr. Jakov Jelinčić.

Drugi dio skupa bio je posvećen Labinu i Istri u 20. stoljeću. U ovoj tematskoj cjelini izlagalo je 18 predavača. Sveukupno 15 radova bilo je posvećeno Labinu i okolici, dok su tri rada bila posvećena ostalim dijelovima Istre. Znanstveni skup završen je prikazom rada 12. znanstvenog skupa u Rovinju 1984. godine.

Vedran Kos, People's Museum Labin

Scholarly Conference on Matthias Flacius Illyricus in Labin (1985)

The 1985 scholarly conference on Matthias Flacius Illyricus took place in Labin, on 26/27 September, in the framework of the 13th Scholarly Conference "Encounters at Our Beloved Rock". The title was *Matthias Flacius Illyricus and His Times* (on the occasion of the 25th anniversary of publication of Mirković's monograph *Matthias Flacius Illyricus*), with the additional topic *Labin and Istria Today*.

The first part of the conference was dedicated to Flacius and consisted of three thematic units: *Mirković's Monograph on Flacius, Reformation and Its Impact in Croatia and Slovenia*, and *Labin and Istria in the 16th Century*. The first unit included papers by Anđelko Runjić, Lazar Pejić, Josip Adamček, Zvonimir Bartolić, Vlado Deutsch, Nikola Crnković, Antonio Miculian, Darinko Munić, Vjekoslav Štoković, and Jakov Jelinčić.

The second part of the conference focused on Labin and Istria in the 20th century and featured 18 speakers. Among these, fifteen papers were dedicated to Labin and its surroundings, while three focused on other parts of Istria.

The conference ended by presenting the results of the 12th Scholarly Conference in Rovinj (1984).

Panel II: Flacius i filozofska-teološka spoznaja,
18,00 - 19,30

Predsjedništvo: Hans Peter Großhans

Dr. Jure Zovko /Hrvatski studiji, Zagreb/:
Kohärentische Interpretation bei Flacius

Dr. Zoltán Rokay /Péter Pázmány Catholic University,
Budapest, Mađarska/:
Die Methoden in der Clavis von Flacius

Dr. Ivan Kordić /Zagreb/:
Vlačićeva teološka antropologija (Theologische
Anthropologie des Matthias Flacius Illyricus)

Koherentistička interpretacija kod Vlačića?

Vlačić se u svome *Clavisu* odlučno protivi proizvoljnom, neodgovornom bavljenju tekstem i zalaže za otkrivanje jednostavnog i stvarnog smisla Svetoga pisma (*simplicem ac genuinem Sacrorum litterarum sensum*) kakav nameće kontekst. Njegov hermeneutički koncept mogao bi se smatrati temeljem spora s antirealizmom koji je prevladavao u hermeneutici, odnosno reevaluacijom i pridavanjem novog značaja interpretacijskom realizmu. Stoga se Vlačić dosljedno protivi pretpostavci o mnogostrukosti tumačenja smisla teksta, osim ako ona proizlazi iz samog unutrašnjeg konteksta smisla. Vlačić primjenjuje metaforu koja potječe iz retoričke tradicije - *caput ac membra* - kako bi uvjerljivo prikazao način na koji u interpretaciji valja obratiti pozornost na raščlanjenost teksta u nekom djelu. Kako bi se pri izlaganju teksta shvatio intendirani skop spisa, potrebno je eruirati kompoziciju i raščlambu teksta. Time stižemo do druge točke vlačićevske hermeneutike: naizmjeničnog odnosa dijelova i cjeline, odnosno hermeneutičkog kruga. Vlačić u tom odnosu vidi komplementarnost induktivno-sintetičke i deduktivno-analitičke metode. U sintetičkom postupku čitanja nastoji se pojedine članove (*membra*) teksta uvrstiti u smislenu cjelinu, odnosno unutrašnji poredak (*dispositio*), i time u heurističkom procesu dokazati kako su pojedini dijelovi teksta „međusobno povezani“, odnosno postižu koherentnost (*quomodo singulae partes se invicem cohaereant*).¹ Unutrašnja konzistentnost teksta, privremeno obuhvaćena u procesu nastanka, dovodi do sveobuhvatne koherentne konzistencije sastavnih dijelova interpretacije i pokazuje se time kao prikladni kriterij za odgonetavanje smisla teksta. Tijekom eksplanativnog rada na tekstu postaje jasno da je značenje pojedinih mjesta razumljivo tek iz strukture i kompozicije cjeline djela. To postupno, induktivno-sintetičko iznalaženje smisla teksta pak pretpostavlja primjenu deduktivno-analitičke metode, a time i shvaćanje glavnoga gledišta (*principalis scopus*) teksta.

¹ Vlačić, naime, smatra da je nemoguće „bilo što razumno napisati (*sanum scriptum*), a da to ne pokazuje neko izvjesno gledište ... i obuhvaća u sebi određene dijelove ili članove koji su povezani, kako međusobno, tako i sa čitavim tijelom, kao i s njihovim gledištem, određenim redom i također proporcionalno“, Flacius (1968.), str. 97.

Kohärentistische Interpretation bei Flacius?

Flacius wendet sich in seiner *Clavis* entschieden gegen den beliebigen, unverantwortlichen Umgang mit dem Text und plädiert für die Erschließung des einfachen und eigentlichen Sinnes der Schrift (*simplicem ac genuinem Sacrorum litterarum sensum*) wie er durch den Kontext auferlegt ist. Sein hermeneutisches Konzept dürfte man als Grundlage für die Auseinandersetzung mit dem in der Hermeneutik herrschenden Antirealismus bzw. als Wiederaufbewertung des interpretativen Realismus betrachten. Deshalb ist Flacius folgerichtig gegen eine Annahme der Pluralität der Sinnesdeutung vom Text wenn sich diese nicht aus dem inneren Sinnzusammenhang selbst ergibt. Flacius verwendet die aus der rhetorischen Tradition herkömmliche Metapher, *caput ac membra*, um plausibel zu machen, wie die Textgliederung eines Werkes bei der Interpretation zu beachten ist. Um den intendierten Scopus der Schrift in der Auslegung zu erfassen, ist es unerlässlich, die Komposition und die Gliederung des Textes genau zu eruieren. Damit gelangt man zum zweiten Punkt der Flacianischen Hermeneutik: dem Wechselverhältnis von Teil und Ganzem, i.e dem hermeneutischen Zirkel. Flacius sieht in diesem Verhältnis eine Komplementarität der induktiv-synthetischen und der deduktiv-analytischen Methode. Im synthetischen Verfahren der Lektüre versucht man die einzelnen Glieder (*membra*) des Textes in eine sinnvolle Einheit, resp. eine innere Ordnung (*dispositio*) einzugliedern und dabei im heuristischen Prozeß prüfen, wie die einzelnen Textteile „untereinander zusammenhängen“ bzw. eine Kohärenz bilden (*quomodo singulae partes se invicem cohaereant*).² Die im Verstehensprozeß vorübergehend erfaßte innere Konsistenz des Textes führt zur umfassenden kohärente Konsistenz der Interpretationsbestandteile und erweist sich mithin als sachgerechtes Kriterium zur Entschlüsselung des Textsinnes. Im Laufe der Textexploration wird plausibel, daß die Bedeutung der einzelnen Stellen aus der Struktur und Komposition des ganzen Werkes ermittelt wird. Diese allmähliche induktiv-synthetische Sinnermittlung des Textes setzt wiederum die Anwendung der deduktiv-analytischen Methode und somit die Erfassung des Hauptgesichtspunkts (*principalis scopus*) vom Text voraus.

² Ebd., S. 100. Flacius meint nämlich, es sei unmöglich, „daß irgend etwas vernünftig geschrieben ist (*sanum scriptum*), was nicht einen sicheren Gesichtspunkt ... aufweist und bestimmte Teile oder Glieder in sich umfaßt, die nach gewisser Ordnungsweise und gleichsam Proportion sowohl untereinander als auch mit dem ganzen Körper, und zumal mit ihrem Gesichtspunkt, verbunden sind“, Flacius (1968) S. 97.

Dr. Zoltan Rokay, Budimpešta

Nešto o Vlačićevoj metodologiji

Sam naslov Vlačićevo voluminozno djelo „Ključ Svetoga Pisma” jasno odaje namjeru pisca. Na putu ostvarenja svoga cilja i namjere Vlačić ne primjenjuje samo metode, već nam daje i njihovo objašnjenje. To on čini pomoću tri pregleda, tri detaljne tabele, koje pokazuju, u čemu se koja metoda sastoji i u čemu je njezino primjenjivanje na teologiju. Tri metode jesu:

methodus synthetica (sastavba)
methodus analytica (razlučba)
definicija (ja prevodim: „omeđenje”).

U slučaju prve dvije metode Vlačić završava pregled po jednim Aristotelovim izričajem. Treću sa jednim citatom od Galena, glasovitog liječnika sa sredine 2. stoljeća iza Krista. Govoreći o definitivnoj metodi, Vlačić se poziva i na spis „Paralipomena Dialectices”, koji nam pruža suptilno izlaganje metoda, te se također poziva na Galena.

Pregled metoda pomoću tabela na hrvatskom i njemačkom jeziku, nešto informacije o Galenu i Aristotelu na završetku pregleda služiti će potvrđivanju tvrdnje, da za razliku od Melanchtona, Vlačić se nije samo služio metodama na području teologije, nego se može smatrati tvorcem novovjekovne teološke metodologije.

Dr. Zoltán Rokay, Budapest

A Contribution to the Study of Flacius's Methodology

The very title of Flacius's voluminous work *Clavis Scripturae Sacrae* clearly states the intention of its author. While pursuing the path leading to his goal, Flacius not only applied various methods, but also offered an explanation of his choice. He did that with the help of three overviews - three detailed tables - which elaborate on each particular method as to its content and application in theology. These three methods are the following:

methodus synthetica (synthesis)
methodus analytica (analysis)
definition (in my translation: „circumscription”).

As for the first two methods, Flacius ended his overview with an Aristotelian statement attached to each. The third one ended with a quotation from Galen, the famous medical doctor from the middle of the 2d century AD. Speaking about the definition method, Flacius also referred to the work called *Paralipomena Dialectices*, which includes a subtle explication of the methods, as well as to Galen.

An overview of the methods with the help of tables in Croatian and German, as well as some additional information on Galen and Aristotle, will serve to corroborate the hypothesis that, unlike Melanchthon, Flacius not only used concrete methods in the field of theology, but can also be considered the father of early modern theological methodology.

Skini crte

Dr. Ivan Kordić, Zagreb

Vlačićeva teološka antropologija

Iako je Matija Vlačić u misaonim krugovima zapadne civilizacije našao svoje nezaobilazno mjesto na području biblijske hermeneutike i egzegese, nedvojbeno je da mu gotovo ista važnost pripada i u promišljanju pitanja antropologije, osobito one teološke. Jer, u središtu njegove pozornosti stoji prije svega čovjek u njegovoj biti, čovjek kao Božje stvorenje, kao Božji dar, koji je izvorno bio dobar, ali je istočnim grijehom na neki način postao izvorno zao. Ova misao njega uvijek nanovo zaokuplja, i to u kontekstu reformacijskog pitanja o razorenosti čovjekove biti u padu. Rabeći pritom skolastičnu terminologiju, Vlačić se možda i protiv svoje volje i nesvjesno dao uvući u filozofijsko razglabanje pitanja supstancije i akcidenta, koje onda prenosi na teologijsko područje, želeći razjasniti svoje stajalište o supstancijalnoj, a na akcidentalnoj razorenosti, pokvarenosti čovjekove biti istočnim grijehom.

Vlačić je, naime, radikalno i neumoljiv u svom stajalištu da je čovjek nakon pada supstancijalno razoren, da je njegova egzistencija «malum positivum», koliko god on bio otvoren i za novo rođenje. A ovo prije svega zbog Božje milosti i gotovo pasivne otvorenosti prema njoj. Osobito su grijehom uništeni njegov razum i njegova volja, u bitnome su nemoćni, njihova se slabašna moć iscrpljuje na području tjelesnosti i umske ograničenosti. Zbog ovog stajališta on se sukobljavao ne samo s Rimskom crkvom, nego i s mnogim kontrahentima iz njegova reformacijskog okruženja, osobito sa Strigelom. Pritom je u svom radikalizmu nerijetko ostajao usamljen, iako je uvijek nanovo i sebe i druge uvjeravao da se u svom mišljenju može pozivati i na Pismo i na predaju (osobito na Augustina) i na Luthera, pa čak i na grčku, rimsku i skolastičnu filozofiju.

Dr. Ivan Kordić, Zagreb

Theologische Anthropologie des Matthias Flacius Illyricus (Zusammenfassung)

Obwohl Matthias Flacius Illyricus im abendländischen Gedankenkreis seinen festen Platz im Bereich der biblischen Hermeneutik und Exegese innehat, ohne Zweifel fällt ihm ihm auch im Durchdenken der Fragen der Anthropologie, vor allem der theologischen, fast die gleiche Bedeutung zu. Im Mittelpunkt seiner Aufmerksamkeit steht nämlich vor allem der Mensch in seinem Wesen, der Mensch als Gottesgeschöpf, als Gottesgabe, der ursprünglich gut war, der aber durch den Sündenfall irgendwie ursprünglich böse geworden ist. Dieser Gedanke beschäftigt ihn immer wieder, und zwar im Kontext der reformatorischen Frage nach der Zerstörtheit menschlichen Wesens durch diesen Fall. Indem er dabei die scholastische Terminologie in Anspruch nimmt, ließ sich Flacius vielleicht auch gegen seinen Willen und unbewußt in das philosophische Spekulieren über Substanz und Akzidens hineinziehen, das er dann in theologischen Bereich überträgt, mit dem Wunsch, seine Einstellung zur substantiellen und nichtakzidentellen Zerstörtheit, Verderbenheit menschlichen Wesens durch die Erbsünde zu klären.

Flacius ist nämlich in seiner Überzeugung, daß der Mensch nach dem Sündenfall substantiell zerstört ist, daß seine Existenz «malum positivum» ist, radikal und unerbittlich, so sehr er auch für seine Neugeburt offen sein mag. Das Letzte aber vor allem wegen der Gnade Gottes und der fast passiven Offenheit ihr gegenüber. Durch die Sünde sind besonders sein Verstand und sein Wille zerstört, sie sind im Wesentlichen ohnmächtig, ihre schwache Macht erschöpft sich im Bereich der Körperlichkeit und der Beschränktheit der Vernunft. Wegen dieser Ansichten kam er nicht nur mit der Römischen Kirche, sondern auch mit vielen Kontrahenten aus seinem reformatorischen Kreis, besonders mit Strigel, in Konflikt. Dabei blieb er in seinem Radikalismus nicht selten einsam, obwohl er immer wieder sowohl sich selbst als auch die Anderen davon zu überzeugen suchte, daß er sich in seinem Denken sowohl auf die Schrift als auch auf die Überlieferung (besonders auf Augustinus) als auch auf Luther, ja sogar auf griechische, römische und scholastische Philosophie, berufen kann.

Petak, 23.04.2010. - Labin, Malo kazalište

Panel III: Flacius i teologija, 08,30 - 10,00

Predsjedništvo: Luka Ilić

Dr. Robert J. Christman /Luther College, Decorah, Iowa, SAD/:

“Wir sindt nichts den eytel sunde”: The Impact of Flacius’s Theology of Original Sin on the German Territory of Mansfeld

Dr. Stanko Jambrek /Bogoslovni institut, Zagreb/:
Antikrist u Vlačićevoj misli

Dr. Hans Peter Großhans /Evangelisch-theologische Fakultät der Universität Münster, Njemačka/:
Flacius und das Wort Gottes. Die Auseinandersetzung mit Kaspar Schwenckfeld

Robert J. Christman, Luther College

“Wir sindt nichts den eytel sunde”: utjecaj Vlačićeve teologije istočnoga grijeha na njemačkom teritoriju Mansfelda

Na Novu godinu 1574. pet stotina konjanika i pješaka se uz prodorne zvuke bubnjeva i truba sručilo na maleni srednjonjemački gradić Tal Mansfeld, drugi najvažniji grad na mansfeldskom teritoriju. Ondje, u gradu gdje je Martin Luther proveo djetinjstvo, otvorili su vatru iz svojih oružja, razarajući domove i uništavajući imovinu takozvanih “heretika”, naime onih koji su zastupali ideje Matije Vlačića Ilirika o istočnome grijehu, a mnogi među njima već su pobjegli iz grada. Cyriacus Spangenberg, gradski i dvorski propovjednik te vođa pro-vlačićevske stranke, jedva se uspio iskrasti iz grada prerušen u porodilju. Idućeg dana, na samu Novu godinu, suprotno tradiciji nije održano nijedno bogoslužje. Umjesto toga, građani su pozvani da se okupe na glavnom trgu i predaju oružje. U nedjelju 2. siječnja, dok je novoprstigli, “ortodokсни” pastor propovijedao u gradskoj crkvi, dvojica građana su ustala i glasno zapjevala Lutherovu reformacijsku himnu, *Erhalt uns Herr, bei deinem Wort* (1541.),³ te su odmah uhićeni zbog tog čina neposlušnosti. Dana 3. siječnja, u prisutnosti “ortodoksnih” teologa, svi odrasli građani Tal Mansfelda ispitani su s obzirom na svoja uvjerenja u pogledu istočnoga grijeha. Čak i kada im se zaprijetilo smaknućem zbog pristajanja uz Vlačićeve ideje, dvadeset osmero vodećih građana (uključujući čitavo gradsko vijeće) odbilo je opozvati svoja uvjerenja te su baćeni u tamnicu.

Ono što je započelo 1560. na Weimarskom vjerskom razgovoru, gdje je Vlačić prvi put javno izrazio svoje shvaćanje istočnoga grijeha, izravno je dovelo do tog napada na Tal Mansfeld. Ali priča o Vlačićevu utjecaju na Mansfeld tu nije završila. Tijekom idućeg desetljeća znatna manjina laičkog stanovništva tog teritorija i dalje je zastupala Vlačićevo shvaćanje istočnoga grijeha, pri čemu su ustanovljavali vlastite ilegalne kongregacije i škole “u sjeni”, u izravnoj oporbi prema zemaljskoj crkvi. Unatoč svim nastojanjima superintendanta i konzistorija, koji su pokušali natjerati te “vlačićeve” da se odreknu svojih ideja i vrate u zemaljsku crkvu, njihova prisutnost osvjedočena je još 1608. godine.

Moj referat prati put i utjecaj Vlačićeva shvaćanja istočnoga grijeha na teritoriju Mansfelda, od početaka u Weimaru, kod pripadnika mansfeldskoga klera, do određenih grofova i laika na tom njemačkom teritoriju. Iako je očito da laičko stanovništvo Mansfelda nikada nije imalo pristup Vlačićevim kasnijim,

³

Erhalt uns Herr, bei deinem Wort, Martin Luther, 1541.

složenijim gledištima o istočnome grijehu, koja je on iskazao u djelu *Clavis Scripturae Sacrae*, moje je mišljenje da su oni ipak shvatili i prigrlili dva temeljna aspekta Vlačićeve misli. To je, kao prvo, bila ideja da je ljudsko biće bez Krista čisti grijeh. Kao drugo, bili su svjesni implikacija te pozicije za širu luteransku teologiju. Kada je Vlačić prvi put izrazio to sporno stajalište o istočnome grijehu u Weimaru, njegov dalekosežniji cilj bio je obrana Lutherova gledišta o neslobodi volje, kao i pridružene joj ideje o potpunosti nesposobnosti čovjeka da utječe na vlastito spasenje. Grešnik je prisiljen osloniti se isključivo na Božju milost, a to je temeljna luteranska doktrina koja je do 1560. godine već bila uvelike napadana. Te implikacije Vlačićeva shvaćanja istočnoga grijeha obični ljudi iz Mansfelda itekako su dobro shvatili i prigrlili te se čak i najskromnije među njima moglo čuti kako ponavljaju upravo one Lutherove iskaze koje je Vlačić upotrijebio u Weimaru kako bi obranio svoje stajalište.

Robert J. Christman, Assistant Professor of History, Luther College
Decorah, Iowa, USA

“Wir sindt nichts den eytel sunde”: The Impact of Flacius’s Theology of Original Sin on the German Territory of Mansfeld

On New Year’s Eve, 1574, five hundred cavalry and foot soldiers, drums thumping and trumpets blaring, descended on the small central German city of Tal Mansfeld, the second most important city in the territory of Mansfeld. There, in Martin Luther’s childhood hometown, they began shooting their weapons and destroying the houses and belongings of the so-called “heretics,” those who held Matthias Flacius Illyicus’ views on original sin, many of whom had already fled the city. Cyriacus Spangenberg, the city and court preacher and leader of the pro-Flacian party, barely had time to slip out of town disguised as a midwife. The next day, New Year’s Day, contrary to tradition, no church services were held. Rather the citizens were required to gather in the central square and surrender their weapons. On Sunday, January 2, when a newly arrived “orthodox” pastor preached in the city church, two citizens stood and sang loudly Luther’s Reformation anthem, *Lord Keep Us Steadfast in Thy Word*,⁴ an act of defiance for which they were immediately imprisoned. On January 3, in the presence of “orthodox” theologians, each adult citizen of Tal Mansfeld was interrogated as to his or her beliefs regarding original sin. Even when threatened with execution for adhering to Flacius’ views, twenty-eight of the leading citizens (a number

that included the entire city council) refused to renounce their beliefs and were imprisoned.

What had begun in 1560 at the Weimar Colloquium when Flacius first publicly articulated his understanding of original sin had led directly to this invasion of Tal Mansfeld. But the story of Flacius’ impact on Mansfeld did not end there. For the next decade, a sizable minority of laity in the territory remained adherents of Flacius’s understanding of original sin, creating their own underground or “shadow” congregations and schools in direct opposition to the territorial church. Despite the best efforts of the superintendent and consistory, who attempted to force these “Flacians” to recant and return to the territorial church, evidence exists of their presence as late as 1608.

My paper charts the path and impact of Flacius’ understanding of original sin on the territory of Mansfeld, from its origin at Weimar, through members of the Mansfeld clergy, to certain counts and laity in that German territory. While it is clear that the laymen and -women of Mansfeld never had access to Flacius’ later, more theologically complex views on original sin as articulated in his *Clavis Scripturae*, this paper argues that they did understand and embrace two basic aspects of Flacius’ thought. First, they grasped his notion that the human being, without Christ, is utterly sin. Second, they understood the implications of this position for broader Lutheran theology. When Flacius first articulated his controversial position on original sin at Weimar, his larger objective was to defend Luther’s view on the bondage of the will, and its corollary, the complete inability of the human being to affect his own salvation. The sinner was forced to rely on God’s grace alone, that fundamental Lutheran doctrine that by 1560 had come under considerable attack. These implications of the Flacian understanding of original sin the commoners of Mansfeld well understood and embraced, and even the most modest among them were heard to recite the very Luther quotations Flacius employed at Weimar to defend his position.

⁴ *Erhalt uns Herr, bei deinem Wort*, Martin Luther, 1541.

Dr. Stanko Jambrek, Zagreb

Antikrist u Vlačićevoj misli

Kristov i antikristov nauk zauzimaju središnje mjesto u Vlačićevoj teološkoj misli. U borbi za istinu evanđelja i Riječi Božje Vlačić ukazuje na Antikrista i njegov nauk koji se suprotstavlja čistoj riječi Božjoj. U izlaganju se prvo definiraju pojmovi i naznačuje učenje Biblije o Antikristu. Zatim se ukratko daje pregled teološke misli o Antikristu u crkvenih otaca, predreformacijskih teologa i ključnih reformatora. Vlačićovo teološko promišljanje o Antikristu te Kristovu i Antikristovu nauku izvodi se iz njegovih djela *Kratki pregled vjere Isusa Krista i Antikrista, prema Matiji Vlačiću Iliriku (Breves Svmmae Religionis Iesu Christi, & Antichristi, per Matth. Flacium Illyricum)*, *Spis protiv papina primata (Scriptum contra primatum papae, ante annos 100. compositum. Item, Matthiae Flacij Illyrici de eadem materia)* i *Katalog svjedoka istine (Catalogus testium veritatis)* te uvida u ostala Vlačićeva djela. Naposljetku se daje pregled katoličke teološke misli o Antikristu.

Dr. Stanko Jambrek, Zagreb

Antichrist in Flacius's Thought

The doctrines of Christ and Antichrist occupy a prominent place in Flacius's theological thought. In his struggle for the single truth of the Scripture and God's word, Flacius often mentioned Antichrist and his doctrine as opposed to the pure word of God. This paper aims at defining the terminology and outlining the Biblical teachings on Antichrist, followed by an overview of the theological thought on this topic in various Church Fathers, pre-Reformation theologians, and the most prominent reformers. Flacius's theological reflection on Antichrist and the doctrines related to Christ and Antichrist are inferred from his writings *Breves Svmmae Religionis Iesu Christi, & Antichristi, per Matth. Flacium Illyricum*), *Scriptum contra primatum papae, ante annos 100. compositum. Item, Matthiae Flacij Illyrici de eadem materia*, and *Catalogus testium veritatis*, with references to his other works. Eventually, the paper includes an overview of Catholic theological thought on Antichrist.

Dr. Hans-Peter Grosshans, Münster

Vlačić i Božja riječ: spor s Casparom von Schwenckfeldom

Svojim *Ključem Svetoga pisma* Matija Vlačić Ilirik je dao važan doprinos razvoju hermeneutičke znanosti u teologiji, filozofiji i humanističkim znanostima uopće. Taj doprinos je opće priznat.⁵ Međutim, Vlačić se već prije *Ključa* (1567.) uhvatio u koštac s hermeneutičkom problematikom, između ostaloga u sporu s Casparom von Schwenckfeldom, koji se odvijao između 1551. i 1559. godine.

U tom sporu Vlačić je iznio svoje shvaćanje Božje riječi i primjerene interpretacije Svetoga pisma. Utoliko se iz tog spora mogu izvesti zaključci o osobitosti Vlačićeva tumačenja Svetoga pisma.

U središtu spora sa Schwenckfeldom bio je odnos Riječi i Duha, kako s obzirom na kršćansku vjeru, njezin nastanak i određenost, tako i s obzirom na samo tumačenje Svetoga pisma. Za Vlačića je karakteristično mišljenje da Bog ne daje svoj Duh bez posredstva (medija). Pritom se Vlačić poziva na Rim 10:17: „Dakle: vjera po poruci, a poruka riječju Kristovom.“ Pritom Vlačić shvaća Božju vezanost za te medije kao slobodnu Božju uredbu, a ne kao ljudsku konstrukciju. S obzirom na onu stranu spora koja se tiče teologije utjelovljenja, u Vlačiću se može vidjeti preteču hermeneutičke teze u evangeličkoj teologiji 20. stoljeća, naime da je Bog svojim dolaskom-na-svijet istodobno *došao do riječi*.

Za Vlačića je od važnosti i strogo odbacivanje razlike između doslovnog i duhovnog smisla Svetoga pisma. Upravo je zbog te razlike za njega je bila zastrta jasnoća iskaza Svetoga pisma i onemogućena izvjesnost koju bi oni pružili.

Kao i kasnije u *Ključu*, Vlačić ne shvaća svoju hermeneutiku razvijenu na Svetome pismu kao zaseban teološki nauk, koji bi bio izoliran od shvaćanja svih drugih tekstova. Kao i svaka druga knjiga, i Biblija je jasna i razumljiva - nipošto knjiga sa sedam pečata. To je preduvjet za to da spoznaja Boga, kao i svaka druga spoznaja, može dospjeti u ljudsko srce preko osjetila. Tu je Vlačićevo temeljno uvjerenje o teologiji stvaranja - koje je u potpunosti luteransko - da Bog ne preskače tvorevinsku narav čovjeka u općenju s ljudima, nego da komunicira s čovjekom u skladu s njome.

⁵ Usp. na primjer: H.-G. Gadamer, „Einführung“, u: *Seminar: Philosophische Hermeneutik*, ur. H.-G. Gadamer i G. Boehm (Frankfurt, 1976.); i tek sasvim nedavno: J. Zovko, „Die Bibelinterpretation bei Flacius (1520-1575) und ihre Bedeutung für die moderne Hermeneutik“, ThLZ Jg. 132 (2007.), 1169-1180.

Dr. Hans-Peter Grosshans, Münster

Flacius und das Wort Gottes. Die Auseinandersetzung mit Kaspar Schwenckfeld

Mit seiner „*Clavis Scripturae Sacrae*“ hat Matthias Flacius einen bedeutenden Beitrag für die Entwicklung der hermeneutischen Wissenschaft in der Theologie, der Philosophie und allgemein den Geisteswissenschaften geleistet. Diese Leistung ist allgemein anerkannt.¹ Flacius hat sich jedoch schon vor der „*Clavis*“ (1567) mit der hermeneutischen Problematik auseinandergesetzt, unter anderem in seiner Kontroverse mit Caspar von Schwenckfeld, die zwischen den Jahren 1551 - 1559 stattfand.

In dieser Auseinandersetzung mit Caspar von Schwenckfeld legt Flacius sein Verständnis des Wortes Gottes und seine Auffassung von der angemessenen Interpretation der Heiligen Schrift dar. Insofern läßt sich an dieser Kontroverse die Besonderheit der Auslegung der Heiligen Schrift von Matthias Flacius herausarbeiten.

Im Mittelpunkt der Kontroverse mit Schwenckfeld steht das Verhältnis von Wort und Geist sowohl im Blick auf den christlichen Glauben, auf sein Zustandekommen und seine Bestimmtheit, als auch im Blick auf die Auslegung der Heiligen Schrift selbst. Für Flacius' Position ist seine Auffassung charakteristisch, daß Gott seinen Geist nicht ohne Mittel (Medien) gibt. Er beruft sich dabei auf Röm 10,17: „So kommt der Glaube aus der Predigt, das Predigen aber durch das Wort Christi.“ Dabei versteht Flacius Gottes Bindung an diese Mittel als Gottes freie Setzung und nicht als menschliche Konstruktion. Im Blick auf die inkarnationstheologische Seite der Kontroverse mit Schwenckfeld kann man in Flacius einen Vorläufer der hermeneutischen These in der evangelischen Theologie des 20. Jahrhunderts sehen, daß Gott in seinem Zur-Welt-Kommen zugleich auch *zur Sprache kam*.

Von Bedeutung für Flacius ist auch die strikte Ablehnung der Unterscheidung von literalem und spirituellem Schriftsinn. Gerade aufgrund dieser Unterscheidung wurde für ihn die Klarheit der Schriftaussagen verdunkelt und die von ihnen bewirkte Gewißheit unmöglich.

Wie später in der „*Clavis*“ versteht Flacius seine an der Heiligen Schrift entwickelte Hermeneutik nicht als eine theologische Sonderlehre, die isoliert vom Verstehen aller anderen Texte wäre. Wie jedes andere Buch ist auch die Bibel klar und verständlich - eben kein Buch mit sieben Siegeln. Dies ist die Voraussetzung dafür, daß die Gotteserkenntnis wie jede Erkenntnis überhaupt auf dem Weg über die Sinne ins Herz des Menschen komme. Hier greift Flacius' schöpfungstheologische Grundüberzeugung - die durch und durch lutherisch ist -, daß Gott die Kreatürlichkeit des Menschen im Verkehr mit dem Menschen nicht überspringt, sondern dieser Kreatürlichkeit entsprechend mit dem Menschen kommuniziert.

1 hermeneutik, hg.von H.-G. Gadamer und G. Boehm, Frankfurt 1976; und erst jüngst wieder: J. Zovko, Die Bibelinterpretation bei Flacius (1520-1575) und ihre Bedeutung für die moderne Hermeneutik, ThLZ Jg. 132, 2007, 1169-1180.

**Panel IV: Flacius i teološki sporovi, 11,00 -
13,00**

Predsjedništvo: Robert J. Christman

Dr. Dainora Pociute /Vilnius University, Lithuania/:
Matthias Flacius and the Reformation in the Grand Duchy of Lithuania

Dr. Luther D. Peterson /State University of New York at Oswego, NY, SAD/:
A War of Words: The Adiaphora Controversy Treatises between Johann Pfeffinger and Matthias Flacius Illyricus

Dr. Henning P. Jürgens /Institut für Europäische Geschichte, Mainz, Njemačka/:
Philipp Melanchthon and Matthias Flacius Illyricus - re-evaluation of a relationship

Dr. Luka Ilić /The Lutheran Theological Seminary at Philadelphia, SAD/:
Flacius' Last Works and Words from 1575 (Vlačičeve posljednje riječi i djela)

Prof. dr. Dainora Pociūtė, Vilnius University, Litva

Matija Vlačić i reformacija u Velikom vojvodstvu Litvi

Nakon obraćenja osnivača litavske Evangeličke crkve, kojega su protestanti nazivali Mikolajem Radziwiłtom “Crnim”, zagovornici zapadnoeuropskog augsburškog i švicarskog nauka započeli su međusobno natjecanje oko doktrinarnog utjecaja u toj državi sklonoj protestantizmu. U veljači 1556. prvi papinski nuncij Aloisio Lippomano, iako se nije nadao pozitivnom ishodu, nego je nastojao održati sliku sebe kao aktivnog nuncija u papinim očima, poslao je Radziwiłtu pismo u kojemu ga je poticao da opovrgne svoje obraćenje na protestantizam. Tako je izrazito moćni knez Radziwiłt napadnut od strane veoma različitih ideologija. U isto vrijeme čak se i Litavac Petar Gonesius upustio u trinitarnu polemiku u Velikom vojvodstvu Litvi, nadajući se vojvodinoj potpori. Matija Vlačić bio je među onim zapadnim vođama reformacije koji su također nastojali utjecati na Radziwiłtov evangelički izbor te mu je posvetio svoje izdanje *Sacrae Historiae a Mundi exordio ad sua usque tempora deductae*, u kojemu je objavljeno i Vlačićevo pismo Radziwiłtu “Crnom” (u svibnju 1556.).

Nema dvojbe da su Vergerijeva i Vlačićeva nastojanja potaknula Radziwiłtovu odluku da se upusti u otvorenu i veoma žučljivu polemiku protiv Rimokatoličke crkve. Odgovor “Crnog” papinskom nunciju Aloisiju Lippomanu (objavljen u listopadu 1556.) postao je prvi čuveni litavski antipapinski i antikatolički manifest, koji je objavljen nekoliko puta na latinskom, njemačkom i poljskom. Ta izdanja organizirao je Petar Pavao Vergerije, koji se borio za prevlast Augsburške konfesije u Litvi i Poljskoj tijekom svog prvog posjeta Velikom vojvodstvu Litvi 1556. godine.

Prof. Dr Dainora Pociūtė
Vilnius University, Lithuania

Matthias Flacius and the Reformation in the Grand Duchy of Lithuania

After the conversion of the founder of Lithuanian Evangelical Church, Mikolaj Radziwiłł “the Black” to the Protestantism, advocates of Western European Augsburgian and Helvetian doctrines started to compete with each other for doctrinal influence towards Protestantism leaning state. In February 1556 the first Papal nuncio Aloisio Lippomano while not having any hope of positive outcome but trying to retain the image of active nuncio in the eyes of the pope, has send a letter to Radziwiłł in which he urged the latter to deny his conversion to Protestantism. So the high-powered duke Radziwiłł was attacked by very different ideologies. At the same time even Lithuanian Petrus Gonesius has started Trinitarian polemic in GDL hoping a support from the duke. Matthias Flacius was one of the Western reformation leaders who at the same time also tried to influence Radziwiłł’s Evangelical choice dedicating him his edition of *Sacrae Historiae a Mundi exordio ad sua usque tempora deductae* where Flacius’ letter to the Radziwiłł the “Black” was published (in May 1556).

There is no doubt that Vergerio’s and Flacius’ attempts have prompted Radziwiłł’s resolution to start the open and very hot polemic against the Catholic Church. “the Black” answer to the Papal Nuncio Aloisio Lippomano (published in October 1556) became the first famous Lithuanian Antipapal and anti-Catholic manifesto which was published several times in Latin, German and Polish. The publications were organized by Pier Paolo Vergerio who struggled to help Augsburgian confession to take the upper hand in Lithuania and Poland but during his first trip in GDL in 1556.

Dr. Luther D. Peterson, State University of New York, Oswego

**Rat riječi: traktati Johanna Pfeffingera i Matije Vlačića Ilirika o
adijaforističkom sporu**

Poraz protestantskih snaga u Schmalkaldskom ratu 1547. godine, nakon kojega je uslijedio zahtjev cara Karla V. za uvođenjem Augsburškog interima u njihove zemlje, uzrokovao je duboku krizu u luteranskoj Njemačkoj. Interimom bi se nametnula rimokatolička vjerovanja i prakse, s izuzetkom dvoznačno formuliranog iskaza o opravdanju i tolerancije pričesti po objema prilikama i svećeničkog braka. Izborni knez albertinske Saske Moritz, kojemu je Karlo dodijelio nekada ernestinski saski grad Wittenberg kao naknadu za potporu u ratu, isposlovao je s teolozima Wittenberga i Leipziga program liturgijskih praksi koji je nešto manje vrijedao luteranske osjećaje. Melanchthon i njegovi wittenberški kolege s oklijevanjem su se pridružili. Nepomirljiv u svojoj oporbi, Vlačić je napustio grad i otišao u Magdeburg, koji se nalazio izvan područja carske vlasti, i odande je napadao navedeni sporazum, nazivajući "Leipziški interim" izdajom luteranstva, a sve koji su s njime bili povezani izdajicama. Melanchthon se pozivao na pojam adijafora - naime da se, dokle god ključne doktrine ostaju čiste, mogu prihvatiti tuđe crkvene prakse manje ("osrednje") važnosti - pomirivši se tako s praksama koje su u osnovi bile katoličke. Vlačić za to nije htio niti čuti, tvrdeći kako u vrijeme krize uvođenje takvih praksi znači izdaju luteranskih ciljeva te bi samo zbumilo župljane. Samo je jedan od Melanchthonovih sljedbenika branio prakse iz Interima: leipziški superintendant Pfeffinger, i to u dva traktata iz 1550. godine. Nedugo nakon toga je Vlačić, koji je već napao "adijaforiste" u tisku, objavio tri traktata protiv Pfeffingerovih knjiga.

U ovom izlaganju namjeravam ukratko analizirati Pfeffingerove knjige i nešto opširnije Vlačićeva tri odgovora. Drugdje sam već objavio detaljniju studiju o Pfeffingerovim traktatima ("Johann Pfeffinger's Treatises of 1550 in Defense of Adiaphora," u: *Confessionalization in Europe, 1555-1700*, ur. John M. Headley, Hans J. Hillerbrand i Anthony J. Papalas [Aldershot: Ashgate Publishing, 2004.], 91-105). Ostalo je daleko više neistraženog u Vlačićevim trima knjigama, što nije obrađeno niti u biografijama Wilhelma Pregera (*Matthias Flacius Illyricus und seine Zeit* [1859-1861]) i Olivera Olsona (*Matthias Flacius and the Survival of Luther's Reform* [2002]). Pitanje adijafora bilo je ključno za luteranstvo u tom trenutku duboke krize i bilo je glavni čimbenik u neslaganjima koja su podijelila crkvu sve dok nije objavljena *Formula concordiae* (1577.) i čak daleko dalje od toga. Stoga ovo izlaganje, po mome mišljenju, nije važno samo radi procjene Vlačićeve uloge u reformaciji i njezinu nasljeđu, nego će također pridonijeti razumijevanju tijeka luteranskog pokreta u desetljećima - možda i stoljećima - nakon Lutherove smrti 1546.

Dr. Luther D. Peterson, Professor *emeritus* State University of New York at Oswego

**A War of Words: The Adiaphora Controversy Treatises
Between Johann Pfeffinger and Matthias Flacius Illyricus**

Defeat of the Protestant forces in the Schmalkaldic War in 1547 followed by Emperor Charles V's demand to introduce his Augsburg Interim into their lands caused a deep crisis in Lutheran Germany. The Interim would impose Roman Catholic beliefs and practices, save for an ambiguously-worded statement on justification and toleration of the Lord's Supper in both kinds and clerical marriage. Elector Moritz of Albertine Saxony, to whom Charles gave the previously Ernestine Saxon city of Wittenberg in return for his wartime support, negotiated with the theologians of Wittenberg and Leipzig a program of liturgical practices somewhat more amenable to Lutheran sensibilities.

Melanchthon and his Wittenberg colleagues went along with it reluctantly. Out of implacable opposition Flacius left that city for Magdeburg, beyond imperial control, and from there attacked this settlement, calling it the "Leipzig Interim," and all those associated with it as a betrayal of Lutheranism. Melanchthon invoked the notion of adiaphora-that as long as crucial doctrines remained pure, one could accept another's church practices as of lesser ("middle") importance-in acquiescing to the basically Catholic practices. Flacius would have none of this, asserting that in a time of crisis, introducing these again was a betrayal of the Lutheran cause, and would confuse parishioners. Only one of Melanchthon's followers defended these Leipzig Interim practices, Superintendent Pfeffinger of Leipzig; he did this in two treatises in 1550. In short course Flacius, who had already attacked the "adiaphorists" in print, published three treatises against Pfeffinger's books.

I propose in this paper to examine briefly Pfeffinger's books and more extensively Flacius' three rejoinders. I have published a study of Pfeffinger's treatises in some depth elsewhere ("Johann Pfeffinger's Treatises of 1550 in Defense of Adiaphora," in *Confessionalization in Europe, 1555-1700*, ed. by John M. Headley, Hans J. Hillerbrand and Anthony J. Papalas [Aldershot: Ashgate Publishing, 2004], 91-105). There is much more to be presented of Flacius' three books than has been offered previously, including the biographies by Wilhelm Preger (*Matthias Flacius Illyricus und seine Zeit* [1859-1861]) and Oliver Olson (*Matthias Flacius and the Survival of Luther's Reform* [2002]). The issue of adiaphora was crucial to Lutheranism in this moment of deep crisis and was a major factor in the divisions that split that church down to its Formula of Concord (1577) and even well beyond. This paper is therefore, I believe, not only important in assessing Flacius' role in the Reformation and his legacy, but in understanding the course of the Lutheran movement in the decades-and maybe centuries-after Luther's death in 1546.

Dr. Henning Jürgens

Filip Melanchthon i Matija Vlačić Ilirik - ponovno vrednovanje jednog odnosa

Godine 2010. povjesničari širom Europe obilježit će 450. godišnjicu smrti Filipa Melanchthona (umro 19. travnja 1560.). Posljednjih petnaest godina Melanchthonova života, moglo bi se reći bez pretjerivanja, bilo je ispunjeno promjenjivim odnosom s ilirskim teologom Matijom Vlačićem.

Iako je u teološkom pogledu Vlačić dugovao jednako toliko Melanchthonu koliko i Martinu Lutheru, Vlačić se od sudruga *praeceptor Germaniae* pretvorio u gorljiva kritičara Melanchthonovih stajališta tijekom sukoba oko Augsburškog interima i reakcije teologa Izborne Saske u drugoj polovici 1548. U prosincu iste godine, na sjednici Saskog sabora u Leipzigu, wittenberški teolozi i saski vijećnici izložili su članke kojima se nastojao postići kompromis između carskog ukaza da se usvoji Augsburški interim s jedne strane i saskih crkvenih i liturgijskih praksi s druge.

Budući da je predavao na sveučilištu u Wittenbergu, Vlačić je bio dobro upućen u pregovore koje je Melanchthon vodio s izbornim vijećnicima. Pokušao je utjecati na Melanchthona kako bi ovaj zauzeo beskompromisno stajalište. Dok je još bio u Wittenbergu, Vlačić je počeo pod pseudonomom objavljivati pamflete protiv svakog pokušaja pomirenja s papom i njegovim pristašama, koje je poistovjećivao s Antikristom. Naposljetku je krajem ožujka 1549. napustio Wittenberg. U Magdeburgu je započeo pisati svoje čuvene pamflete protiv Interima i Leipziških članaka, koje je nazvao "Leipziškim interimom". Njegova kritika Melanchthonova držanja dovela je do trajnog raskida s nekadašnjim učiteljem.

Cilj ovog izlaganja je preispitati ključne dokumente iz 1548. godine, koji odražavaju osobni odnos Vlačića i Melanchthona: Vlačićeva pisma Melanchthonu od 16. prosinca 1548. (Melanchthons Briefwechsel MBW No. 5382) i 8. lipnja 1549. (MBW 5556), njegov pamflet *Apologia ad scholam Wittebergensem*, zatim *Responsio ad epistolam Melanthonis* (20. listopada 1549., MBW 5655) i naposljetku dva pisma od 1. rujna i 16. rujna 1556. (MBW 7943, 7955), kao i Melanchthonov spis *De vocabulo Fidei* (1. ožujka 1549., MBW 5466), njegovu revidiranu verziju iz 1555., otvoreno pismo Vlačiću od 1. listopada 1549. (MBW 5643) i osobno pismo Vlačiću od 5. rujna 1556. (MBW 7945), kao i Melanchthonova pisma drugim osobama u kojima spominje Vlačića. Namjera mi je pokazati kako su se u sukobu Vlačića i njegova učitelja Melanchthona teološka i politička pitanja isprepletala sa sukobom generacija i sve većim osobnim razočaranjem.

Jürgens, Dr. Henning

Philipp Melanchthon and Matthias Flacius Illyricus - reevaluation of a relationship

In 2010, historians all over Europe will be remembering the 450th anniversary of the death of Philipp Melanchthon on April 19th, 1560. The last 15 years of Melanchthon's life, one can say without exaggeration, were dominated by his changing relationship with the Illyrian theologian Matthias Flacius.

Theologically indebted to Melanchthon as much as to Martin Luther, Flacius turned from a companion of the *praeceptor Germaniae* to an ardent critic of Melanchthon's position during the conflict about the Augsburg Interim and the reaction of the theologians of Electoral Saxony in the second half of 1548. In December 1548, at the meeting of the Saxon diet in Leipzig, the Wittenberg theologians and the Saxon counselors presented articles which tried to find a compromise between the Imperial order to adopt the Augsburg Interim and the Saxon church order and liturgical practices.

Being a lecturer at the Wittenberg University Flacius had an inside view on the negotiations between Melanchthon and the Electoral counselors. He tried to influence Melanchthon to adhere to an uncompromising position. While still in Wittenberg, Flacius, under synonym, began to publish pamphlets against any attempts of reconciliation with the Pope and his followers, whom he identified as the Antichrist. At the end of March 1549, Flacius finally left Wittenberg. In Magdeburg, he started to write his famous pamphlets against the Interim and the Leipzig articles, which he called "Leipziger Interim". His criticism of Melanchthon's attitude led to a lasting disruption between him and his former teacher.

The paper intends to reexamine the key documents from 1548 onward which reflect the personal relationship between Flacius and Melanchthon, that is the letters from Flacius to Melanchthon, dated 16.12.1548 (Melanchthons Briefwechsel MBW No. 5382), and 8.6.1549 (MBW 5556), his pamphlet "Apologia ad scholam Wittebergensem", his "Responsio ad epistolam Melanthonis" (20.10.1549, MBW 5655), and the two letters 1.9. and 16.9.1556 (MBW 7943, 7955) on Flacius side, and the preface to "De vocabulo Fidei" (1.3.1549 MBW 5466), its revised version of 1555, the public letter to Flacius 1.10.1549 (MBW 5643) and the letter to Flacius 5.9.1556 (MBW 7945) plus additional letters of Melanchthon to third persons in which he mentions Flacius.

The paper wants to show how in the conflict between Flacius and his teacher Melanchthon a theological and political question intermingled with a clash of generations and a growing personal disappointment.

Dr. Luka Ilić, Philadelphia, SAD

***“Der heilige Mann und thewre held”*: Vlačićevo viđenje Luthera**

Još od studentskih dana u Wittenbergu Vlačić je bio fasciniran Lutherom i pripisivao je svoj doživljaj duhovnog proboja vremenu koje je osobno proveo sa starim Lutherom. Tijekom čitave karijere kao profesora i plodnog autora Vlačić je nastojao ostati vjeran Lutherovoj teologiji i često ga je opsežno citirao u svojim djelima.

Objavio je i niz Lutherovih spisa, poput pisama iz Coburga i drugih djela. Ovo izlaganje bavi se načinom na koji je Vlačić, kao jedan od najvažnijih luteranskih reformatora druge generacije, interpretirao “Oca” Luthera. Također ću uzeti u obzir neka Lutherova djela koja je Vlačić objavio i analizirati predgovore koje im je pridodao, kao i način na koji su ta djela pridonijela očuvanju i oblikovanju Lutherova nasljeđa.

Dr Luka Ilić, Philadelphia, USA

***“Der heilige Mann und thewre held”*: Flacius’ view of Luther**

Ever since his student days at Wittenberg, Flacius was fascinated by Luther, and he credited his spiritual breakthrough experience to the personal time he spent with the old Luther. Throughout Flacius’ career as a professor and prolific author he tried to stay loyal to Luther’s theology and often quoted him at length in his works. Flacius also published a number of Luther’s writings, such as his Coburg letters as well as other works.

This paper will investigate how Flacius, as one of the most important second generation Lutheran reformers, interpreted “Father” Luther . It will also look at some of the works by Luther that Flacius published and examine the forewords written by Flacius and how these works contributed to preserving Luther’s legacy.

Panel V: Flacius i povijest 1, 15,00 - 16,30

Predsjedništvo: Marina Miladinov, Teološki fakultet Matija
Vlačić Ilirik, Zagreb

Dr. Douglas Grandon /Bradley University, Peoria IL, SAD/:
**Flacius and the Fathers: Cross-examining His Earliest
Witnesses**

Dr. Phillip Haberkern /Stewart Fellow and Lecturer in
Religion, Princeton University, SAD/:
**The Human Face of Doctrine: Flacius and the Role of
the Witness in Church History**

Prof. Tullio Vorano /Narodni muzej, Labin/:
**Labin Vlačićeva doba u spisima notara Bartolomea
Gervasia**

Dr. Lucijan Mohorović /Labin/:
Matija Vlačić mlađi

Dr. Douglas Grandon

Vlačić i crkveni oci: preispitivanje njegovih najranijih svjedoka

U svome djelu *Catalogus testium veritatis* Vlačić Ilirik nabraja svjedoke koji bi podržali protestantizam 16. stoljeća protiv Rimokatoličke crkve. Prikupio ih je iz svih razdoblja crkvene povijesti, počevši od Petra i apostolskih otaca pa sve do nekolicine vlastitih suvremenika, poput Budéa, Myconiusa i Bernarda iz Lubina. Iz abecednog kazala svjedoka koje je sastavila Christina Frank razvidno je da su sva stoljeća zastupljena u *Katalogu*. Thomas Hays je pokazao da Vlačićeva izvorna građa također obuhvaća više stoljeća.

Vlačić Ilirik dijelio je s ostalim crkvenim reformatorima 16. stoljeća uvjerenje da protestantska stajališta odražavaju Kristova, kao i ona rane Crkve. Tvrdio je kako se Crkva "tijekom čitavih triju stoljeća nakon Kristova rođenja *u potpunosti slagala s nama*." Prema Vlačiću, ta je Crkva sačuvala svoj integritet zahvaljujući brojnim dostojnim učiteljima, koji su je vodili putem oslobođenim zablude, zloraba i papinske tiranije.

Tek se krajem četvrtog stoljeća sjeme zablude i zloraba započelo polagano širiti Crkvom. Ipak, zaraza zabludom još uvijek je bila ograničena u svojim učincima i posljedicama, tako da bi se i četvrto stoljeće daleko spremnije slagalo s reformatorima nego s Rimskom crkvom. Vlačićevim riječima, "tko god pažljivo pročita pisce ili crkvene oce iz tog razdoblja... odmah će primijetiti da se njihovo mišljenje u većini točaka *poklapa s našim učenjem*."

Među ranim Vlačićevim svjedocima nalazimo istaknute crkvene oce poput Polikarpa, Justina Mučenika, Klementa Aleksandrijskog, Tertulijana, Ciprijana i Grgura Nazijanskog. Svi su oni živjeli i pisali tijekom onih stoljeća u kojima se Crkva, prema Vlačićevoj tvrdnji, još uvijek slagala s reformatorima.

U ovom izlaganju analizirat ću Vlačićevu upotrebu ranih crkvenih otaca kao proto-protestantskih svjedoka. Na kojim konkretnim područjima su se ti svjedoci "u potpunosti slagali" s Vlačićem? Može li nam ponovno pažljivo čitanje spisa tih ranih svjedoka dati bilo kakve dokaze o tome da se njihov nauk nije poklapao s reformacijskim? Vlačić je, poput advokata koji zastupa neki slučaj, pozvao na klupu za svjedoke brojne osobe iz rane Crkve. Naš će zadatak u ovom izlaganju biti da podvrgnemo te svjedoke unakrsnom ispitivanju.

Dr. Douglas Grandon, PhD

Flacius and the Fathers: Cross-examining His Earliest Witnesses

In his *Catalogus testium veritatis*, Flacius Illyricus marshals witnesses who support sixteen-century Protestantism against the Church of Rome. His witnesses are collected from every era of the church's history, beginning with Peter and the Apostolic Fathers and concluding with several of Flacius' own near contemporaries, such as Budé, Myconius, and Bernard of Lubin. As Christina Frank's alphabetized register of witnesses indicates, every century has a representative in the *Catalogus*. Thomas Haye has demonstrated that Flacius's primary source material also spans the centuries.

Flacius Illyricus shared a common conviction with other 16th century reformers that Protestant positions mirrored those of Christ and the Early Church. He asserted that the Early Church, "for fully the first three hundred years after the birth of Christ, *agreed completely with us*." According to Flacius, this church maintained its integrity thanks to its numerous and worthy teachers, who steered clear of error, abuse, and papal tyranny.

Only later in the fourth century, did a seed of error and abuse begin to spread slowly about the church. However, the infestation of error was still limited in its effect and consequence, so that even the fourth century would much more readily agree with the reformers than with the Church of Rome. Flacius observed, "Whoever carefully reads the writers or church fathers of this era... notices readily that their thinking in the majority of articles *coincides with our doctrine*."

Among Flacius' early witnesses, we find such prominent church fathers as Polycarp, Justin Martyr, Clement of Alexandria, Tertullian, Cyprian, and Gregory Nazianzus. Each of these lived and wrote during those centuries when, according to Flacius' declaration, the church still agreed with the reformers.

In this paper I will examine Flacius' use of these early fathers as proto-Protestant witnesses. In what particular areas did these witnesses "agree completely with" Flacius? Does a careful re-reading of the writings of these early witnesses provide any evidence that their doctrine did not coincide with that of the reformers? Flacius, like an attorney prosecuting a case, called numerous witnesses from the Early Church to the witness stand. Our task in this paper will be to cross-examine these same witnesses.

Dr. Phillip Haberkern

Ljudsko lice nauka: Vlačić i uloga svjedoka u povijesti Crkve

Dva najpoznatija i najutjecajnija djela Matije Vlačića Ilirika nedvojbeno su *Catalogus Testium Veritatis* (1556.) i *Ecclesiastica Historia* (1559.), poznatija pod naslovom *Magdeburške centurije*. Dok je prvo djelo prozopografija onih koji su bili vjerni Kristovi svjedoci, drugo je teološka povijest istinske Crkve na zemlji, koja ističe ustrajnost pravog nauka tijekom čitave povijesti. Uzeta zajedno, ta dva djela obuhvaćaju višeslojnu povijest Crkve koja spaja bitne ideje kršćanstva i izuzetne ljude koji su ih zastupali, čak i po cijenu života. U ovom izlaganju nastojat ću proširiti naše poglede na Vlačićevo shvaćanje crkvene povijesti prateći razvoj njegovih ideja o naravi Crkve neposredno nakon Schmalkaldskog rata i također razmatrajući njegovu fasciniranost jednim specifičnim "svjedokom istine", češkim propovjednikom Janom Husom (umro 1415. godine). Osobito ću se posvetiti načinu na koji se Vlačić pozivao na spise i iskustvo Jana Husa, kao i drugih svjedoka koje spominje, u svrhu artikulacije šireg shvaćanja sukoba i kontinuiteta koji su obilježili povijest Crkve na zemlji.

Godine 1558. Vlačić je priredio i objavio golemu dvosveščanu zbirku tekstova koji govore o Janu Husu ili ih je on napisao. *Historia* i *Monumenta*, koji sadrže četrdeset pet tekstova koji nikada ranije nisu bili objavljeni, predstavljaju Vlačićevo najdetaljnije i najučenije razmatranje bilo kojega od svjedoka čije su priče formirale jedan od polova njegova pristupa crkvenoj povijesti. U građi koja čini okvir tog razmatranja (prolog, epilog, slike, naslovi itd.) i prati te izvorne tekstove Vlačić objašnjava kako je taj ispovjedatelj i mučenik utjelovljavao osnovna učenja kršćanstva i proročanski nagovijestio pojavu Martina Luthera; također izričito povezuje povijest i sudbinu Husovih sljedbenika sa sudbinom Luteranske crkve nakon smrti njezina osnivača 1546. godine. Upravo ta građa nam dopušta da dodamo treći sloj Vlačićevoj povijesti Crkve: onkraj povijesti doktrine kakvu nalazimo u osnovi *Centurija*, pa čak i onkraj kolektivnog svjedočanstva mučenikâ iz *Kataloga*, nalazimo brižljivo konstruirano shvaćanje načina na koji pojedinac i utjecaj njegova učenja i smrti mogu stvoriti obrazac za trajni opstanak i širenje istinske, skrivene Crkve. Iako se ovo izlaganje bavi Vlačićevom analizom jednog jedinog "svjedoka istine", ono naposljetku rasvjetljava njegov opći *modus operandi* povjesničara i načine na koji je tumačio pojedince kao primjere i utjelovljenja temeljnih doktrina. Stoga će ono poslužiti kao nova leća kroz koju možemo promatrati Vlačićevu interpretaciju kršćanske povijesti, kao i njegovo viđenje načina na koji prošlost utječe na sadašnjost i nagovještuje budućnost Crkve.

Dr. Phillip Haberkern

**“The Human Face of Doctrine:
Flacius and the Role of the Witness in Church History”**

Without doubt, two of Matthias Flacius Illyricus’s most famous and influential works are the *Catalogus Testium Veritatis* (1556) and the *Ecclesiastica Historia* (1559), better known as the *Magdeburg Centuries*. While the former work was a prosopography of those who had been faithful witnesses for Christ, the latter was a theological history of the true church on earth that emphasized the persistence of true doctrine throughout history. Taken together, these two works comprise a multi-layered history of the church that weds the essential *ideas* of Christianity to the exceptional *people* who professed them, even at the cost of their lives. This paper proposes to expand our view of Flacius’s understanding of church history, both by tracing the development of his ideas about the nature of the church as they developed in the immediate aftermath of the Schmalkaldic War and by examining his fascination with one specific “witness to the truth,” the Bohemian preacher Jan Hus (d. 1415). In particular, this paper will analyze how Flacius drew upon the writings and experience of Hus and his other witnesses in order to articulate a broader understanding of the conflicts and continuities that defined the Christian church on earth.

In 1558, Flacius edited and published a massive, two-volume collection of texts by and about Jan Hus. The *Historia and Monumenta*, which contain forty-five texts that had never been published before, constituted Flacius’s most detailed and learned consideration of any of the witnesses whose stories formed one pole of his approach to church history. In the framing materials (prologue, epilogue, images, captions, etc...) that accompanied these original texts, Flacius spelled out how this confessor and martyr had personified the essential teachings of Christianity and prophesied the appearance of Martin Luther; he also explicitly linked the history and fate of Hus’s followers to the fate of the Lutheran church in the wake of its founder’s death in 1546. It is these materials that allow us to add a third layer to Flacius’s history of the church: beyond the *Centuries’* history of doctrine, and even beyond the collective witness of the *Catalogus’s* martyrs, lay a carefully constructed understanding of how a single individual and the impact of his teachings and death could provide a template for the continued existence and expansion of the true, hidden church. Although this paper is concerned with Flacius’s analysis of a single “witness to the truth,” it ultimately illuminates his general *modus operandi* as an historian and the ways in which he interpreted individuals as exemplars and embodiments of fundamental doctrines. It will therefore serve as a new lens through which to view Flacius’s interpretation of Christian history as well as his understanding of how that past affected the present and forecast the future of the church.

Tullio Vorano, viši kustos
Narodni muzej Labin

Labin Vlačičeva doba u spisima notara Bartolomea Gervasia

Bartolomeo Gervasio bio je labinski svećenik, sudac i bilježnik u razdoblju od 1525. do 1550. godine, pa se u njegovim službenim spisima reflektira dio labinske stvarnosti Vlačičeva vremena. Knjiga notara Gervasia sadrži ukupno 112 spisa, a pohranjena je u Državnom arhivu u Pazinu (signatura HR-DAPA-6, općina Labin, kutija 7), koji ju je u posebnom izdanju u cijelosti objavio 2008. godine. Među Gervasijevim spisima nekoliko puta spominje se Vlačičeva obitelj, isključivo pod prezimenom Franković, a među njima nalazi se i oporuka Vlačičeve sestre Celijske Franković (Celia Francovich).

U ovim bilježničkim dokumentima dosta se često spominju obrtnici. Čini se da su upravo obrtnici, trgovci i poslovni ljudi ponajviše zaslužni za povoljni gospodarski zamah u Labinu tijekom 16. stoljeća, koji rezultirao i upečatljivim spomenicima: nizom impozantnih zgrada i palača u starogradskoj jezgri. U tim graditeljskim pothvatima najviše se istaknula obitelj Scampicchio.

Lucijan Mohorović, dr. medicine
Labin-Rabac

Matija Vlačić Ilirik Mlađi

Ovo je izlaganje potaknuto činjenicom da o životu i radu Matije Vlačića mlađeg nemamo dovoljno podataka, osobito o njegovoj aktivnosti kao liječnika i univerzitetskog profesora. Referat je omogućen zahvaljujući kontaktima sa stručnjacima i izvorima iz njemačkih biblioteka i naravno dostupnom literaturom te predstavlja doprinos i osvježenje u odnosu na naša saznanja iz 2001. godine. Tako su na primjer uklonjene nedoumice o vremenu i mjestima njegova studiranja. Ovim istraživanjem demantiraju se neki navodi iz Medicinske enciklopedije o Vlačiću mlađem (M. D. Grmek, Enciklopedija, str. 567) gdje se tvrdi da postoje ukupno četiri njegova objavljena rada, od kojih je samo jedan štampan prije njegove smrti. Po našim saznanjima proizlazi da je on za života objavio 11 radova.

Matija Vlačić mlađi je rođen 12. rujna 1547. godine u Braunschweigu, od majke Elizabethe koja je u braku s Matijom Vlačićem starijim rodila još jedanaestoro djece. Otac Matija je imao 27 godina kada mu se rodio prvijenac. Kada je Matija mlađi ispunio 15 godina (1562. godine) otac ga je uputio u Strassburg da studira filozofiju. Prema istraživačima (Waltraut Wienke, 2001.) Matija mlađi dolazi u Rostock u kolovozu 1572., a 1. travnja 1574., postaje magister filozofije. Zapisi govore da je on iste 1574. u Rostocku upisan kao student medicine. Nadalje spominju da 27. travnja 1579. godine predaje na Filozofskom fakultetu, na kome 1580. godine postaje profesor *Philosophiae&logicae Aristotelis*. Interesantno je da samo godinu kasnije, 23. rujna 1581., u svojoj 34. godini života postao *Doctor Medicinae*, obranom radnje :“ *De catarrho; ward darauf zum Dr Med prom*. Ti nam podaci govore da se Matija mlađi usporedo zanimao za filozofiju i za medicinu, koja mu je ipak bila draža, jer je 1592. na Univerzitetu u Rostocku svoju Katedru filozofije zamjenio s medicinskom, pa postaje profesorom Praktične medicine. Ingrid Ehlers (Rostocker Chronik 1584-1625, 2000.) navodi da je Matija Vlačić mlađi umro 27.04.1593., u svojoj 46. godini.

Tullio Vorano, senior curator, People's Museum Labin

Labin in the Times of Flacius, Seen through the Writings of Notary Bartolomeo Gervasio

Bartolomeo Gervasio was a priest, judge, and notary in Labin between 1525 and 1550, which makes him an excellent source for gaining an insight into the life of Labin at that time. His official book of documents, containing 112 items, is today preserved at the State Archive in Pazin (call no. HR-DAPA-6, Municipality of Labin, box 7) and was published in entirety in 2008, as a special edition of the Archive. Gervasio's documents mention Flacius's family a number of times, always with the family name of Francovich, and they include the last will of Flacius's sister Celia Francovich.

These official documents mention craftsmen rather frequently and it seems that it was precisely these craftsmen, tradesmen, and businessmen that contributed most significantly to the economic growth in Labin during the sixteenth century, which resulted, among other things, in several impressive buildings and palaces in the historic city centre. The Scampicchio family had a particularly prominent role in this building enterprise.

Dr. Lucijan Mohorović, Labin-Rabac

Matthias Flacius Illyricus the Younger

The aim of this paper is to offer some new information on the life and work of Matthias Flacius Illyricus the Younger, especially concerning his activity as a medical doctor and university professor. I have benefited greatly from various contacts with experts, as well as from my research on sources and scholarly literature in German libraries, and I hope that I can offer a new and fresh contribution with respect to the information that was available back in 2001. For example, uncertainties about the time and places of Flacius's studies have been solved. My research also refutes some claims found in the Medical Encyclopaedia (M. D. Grmek, p. 567), which says that four writings by Flacius the Younger have been published, only one before his death. However, according to our present knowledge, he published eleven of his writings during his lifetime.

Matthias Flacius the Younger was born on 12 September 1547 in Braunschweig. His mother Elisabeth had eleven more children with Matthias Flacius the Elder, who was 27 years old when the first child was born. When Flacius the Younger was 15 (in 1562), his father sent him to Strasburg to study philosophy. According to some scholars (Waltraut Wienke, 2001), Flacius the Younger arrived to Rostock in August 1572 and was granted the title of *magister philosophiae* on 1 April 1574. According to the sources, that very year he was enrolled at the faculty of medicine in Rostock. On 27 April 1579 he is mentioned as lecturing at the Faculty of Philosophy, where he became *Philosophiae&logicae Aristotelis doctor* in 1580. It is interesting that only a year later, on 23 September 1581, when he was 33 years old, he became *Doctor Medicinae* by defending a dissertation entitled *De catarrho; ward darauf zum Dr Med prom.* These data tell us that Flacius the Younger was interested in both philosophy and medicine, although he seems to have preferred the latter, since in 1592 he exchanged his position at the Philosophy Chair in Rostock for the medical one, becoming a professor of Practical Medicine. Ingrid Ehlers (Rostocker Chronik 1584-1625, 2000) states that Matthias Flacius the Younger died on 27 April 1593, when he was 45 years old.

Panel VI: Flacius i povijest 2, 17,00 - 18,30

Predsjedništvo: Ivan Kordić

Dr. Vera von der Osten-Sacken /Institut für Europäische Geschichte, Mainz, Njemačka/:

Die kleine Herde der 7000 - Die aufrechten Bekenner in M. Flacius Illyricus konzeptionellen Beiträgen zur Neuformulierung der Kirchengeschichte aus protestantischer Sicht

Dr. Francesca Tasca Dirani /Bergamo, Italija/:

“Sicut et hoc tempore accisse vidimus”. Das biblische Profil von Waldes aus Lyon im *Catalogus testium veritatis* von Matthias Flacius Illyricus (Il profilo biblico di Valdo di Lione nel *Catalogus testium veritatis* di Matthias Flacius Illyricus)

Dr. Harald Bollbuck, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
Die Magdeburger Zenturien - Entstehung und Arbeitstechnik Dr. Vera von der Osten-Sacken

Dr. Vera von der Osten-Sacken

Malo stado od 7000 ljudi - pravi ispovjedatelji u konceptualnim doprinosima M. Vlačića Ilirika novoj formulaciji crkvene povijesti s protestantskog gledišta

'Malo stado od 7000 ljudi' (1 Kr 19:18 i Rim 11:4) M. Vlačić Ilirik spominje već u naslovnom motu *Kataloga svjedoka istine* (1556.). Ali ono je i temeljni element Vlačićeve koncepcije kasnijih *Magdeburških centurija*, čiji su razvoj opisali, na primjer, Heinz Scheible (1960.) i Ronald E. Diener (1978.), ističući njezinu originalnost. Već u 'Schedi', nacrtu za monumentalno koncipiranu protestantsku povijest Crkve koji je Vlačić priložio pismu Kasparu von Nidbrucku od 10 studenoga 1552., 'malo stado' igra ključnu ulogu: Vlačić je planirao prikazati cijelu crkvenu povijest kao borbu između propadanja Crkve i protusnaga koje se tom propadanju suprotstavljaju. Protiv tvrdnje „papista“ da su oni istinska, univerzalna i trajna Božja Crkva, on u kontinuitetu nastupanja 7000 svjedoka istine, koji su se suprotstavili Antikristu, prepoznaje progongjenu, stvarnu Božju Crkvu, na koju se poziva i na koju se želi nadovezati.

I drugi strogo luteranski teolozi vidjeli su sebe kao 'malo stado istinskih ispovjedatelja' i to ih je poticalo na preformulaciju crkvene povijesti s protestantskog gledišta. Mnogi od njih završili su u drugoj polovici 16. stoljeća u progonstvu ili prisilnoj migraciji i ta su iskustva tumačili kao progone koji su dokazivali njihov status pripadnika tog 'malog stada'. Tako je, na primjer, Bartholomäus Gernhard svoje teorijsko djelo *De Exiliis* (1575.) započeo odgovarajućim kratkim prikazom u kojemu suprotstavlja malo stado moćnoj protucrкви.

Otprilike dvadeset pet godina nakon nastanka 'Schede' poistovjećivanje s 'malim stadom' bilo je već tako uobičajeno da je Johannes Wigand, jedan od istaknutih suradnika na *Magdeburškim centurijama*, smatrao potrebnim ponuditi diferencijacijski nauk u spisu *De persecutione Piorum* (1580.). Želio je spriječiti zlorabu, budući da „nonnulli pietatis & Martyrum nomina sibi perperam arrogant“ (Epistola dedicatoria, f. 7).

U ovom izlaganju razmotrit ću poistovjećivanje 'malog stada' s istinskom Božjom Crkvom kod M. Vlačića Ilirika i pratiti razvoj te ideje od apologetičkog termina do razlikovnog kriterija, na primjer kod Johannes Wiganda.

Dr. Vera von der Osten-Sacken

Die kleine Herde der 7000 - Die aufrechten Bekenner in M. Flacius Illyricus konzeptionellen Beiträgen zur Neuformulierung der Kirchengeschichte aus protestantischer Sicht

Die ‚kleine Herde der 7000‘ (1. Reg. 19, 18 und Röm. 11,4) zitiert M. Flacius Illyricus schon im Titelspruch des *Catalogus Testium Veritatis* (1556). Sie bildet aber auch ein grundlegendes Element der Konzeption des Flacius für die späteren Magdeburger Zenturien, deren Entwicklung e. g. Heinz Scheible (1960) und Ronald E. Diener (1978) beschrieben und ihre Selbständigkeit herausgestellt haben. Bereits in der ‚Scheda‘, einem Konzept für die monumental angelegte protestantische Kirchengeschichte, das Flacius einem Brief an Kaspar von Nidbruck vom 10.11.1552 beilegte, spielt die ‚kleine Herde‘ eine Schlüsselrolle: Flacius plante, die gesamte Kirchengeschichte als Widerstreit des Verfalls der Kirche und der Gegenkräfte gegen diesen Verfall darzustellen. Gegen den Anspruch der ‚Papisten‘, die wahre allgemeine und fortwährende Kirche Gottes zu sein, erkennt er in der Kontinuität ihres Auftretens der 7000 Wahrheitszeugen, die sich dem Antichristen entgegenstellten, die verfolgte eigentliche Kirche Gottes, auf die er sich berief und an die er anknüpfen wollte.

Das Selbstverständnis als ‚kleine Herde der wahren Bekenner‘ prägte auch die Beiträge anderer streng lutherischer Theologen zur Neuformulierung der Kirchengeschichte aus protestantischer Sicht. Viele von ihnen waren in der zweiten Hälfte des 16. Jhs. von Exilierungen und Zwangsmigration betroffen und deuteten diese Erfahrungen als Verfolgung, die sie als Mitglieder der ‚kleinen Herde‘ auswies. Beispielsweise stellt Bartholomäus Gernhard seinem theoriebildenden Werk ‚De Exiliis‘ (1575) eine entsprechende Kurzdarstellung voran, in der er die kleine Herde einer mächtigen Gegenkirche gegenüberstellt. Ca. fünfundzwanzig Jahre nach der Entstehung der ‚Scheda‘ war die Selbstidentifikation mit der ‚kleinen Herde‘ bereits so eingeführt, dass Johannes Wigand, der maßgeblich an der Entstehung der Magdeburger Zenturien beteiligt war, sich genötigt sah, eine Unterscheidungslehre ‚De persecutione Piorum‘ (1580) zu bieten. Er wollte Missbrauch verhindern, da „nonnulli pietatis & Martyrum nomina sibi perperam arrogant“ (Epistola dedicatoria, f.7).

Der Beitrag will die Identifizierung der ‚kleinen Herde‘ mit der wahren Kirche Gottes bei M. Flacius Illyricus in den Blick nehmen und ihren Werdegang vom apologetischen Gedanken zum abgrenzenden Anspruch, e.g. bei Joh. Wigand, verfolgen.

Dr. Francesca Tasca Dirani, Bergamo

“Sicut et hoc tempore accisse vidimus”.
Biblijki profil Valda iz Liona u *Catalogusu testium veritatis*
Matije Vlačića Ilirika

Namjera je referata da osvjetli način na koji je Matija Vlačić u svom *Katalogu svjedoka istine* oblikovao i predstavio Valda iz Liona.

Uvodno su naznačene razlike izdanja *Katalogu svjedoka istine* iz 1556. i 1562. u odnosu na valdeški odlomak.

Zatim, potanko se obrazlažu biblijske značajke i odnos sa Svetim pismom koji Matija Vlačić pripisuje Valdu iz Liona.

Na kraju, upravo na temelju te biblijske perspektive, otkrivaju se usporedbe koje autor *Kataloga svjedoka istine* uspostavlja s događajima, koji su njemu suvremeni, a odnose se na Martina Luthera i srednjovjekovne zgode lionskog reformatora.

Dr. Francesca Tasca Dirani, Bergamo

“Sicut et hoc tempore accisse vidimus”.
Il profilo biblico di Valdo di Lione nel *Catalogus testium veritatis*
di Matthias Flacius Illyricus

L'intervento si propone di mettere in luce quale immagine di Valdo di Lione modelli e presenti Matthias Flacius Illyricus nel *Catalogus testium veritatis*.

Preliminarmente si rileveranno eventuali divergenze che distanziano le due edizioni flaciane del *Catalogus testium veritatis* (1556 e 1562) per quanto riguarda la sezione valdese.

Poi, in modo più specifico, si focalizzeranno la connotazione biblica e il rapporto con le Scritture che Matthias Flacius Illyricus attribuisce a Valdo di Lione.

Infine, proprio sulla base di tale angolatura biblica, si svelerà il parallelo che l'autore del *Catalogus testium veritatis* istituisce tra le vicende, a lui contemporanee, di Martin Lutero e le vicende medievali del riformatore lionese.

Dr. Harald Bollbuck

Magdeburške centurije - nastanak i metodologija rada

Već je u vrijeme Interima Matija Vlačić Ilirik organizirao opsežnu proizvodnju pamfleta u sklopu „Božje kancelarije“ u Magdeburgu. Ti pamfleti bave se središnjim sporovima onoga doba. Raspravlja se o pitanju je li mlada Luteranska crkva stvarni predstavnik istinskog nauka i mogu li se određeni članci vjere kategorizirati kao sporedni, kao takozvane „adijafore“. Ova kultura debate oblikovala je kontekst u kojem je započeo rad na Magdeburškim centurijama kao prvoj sveobuhvatnoj luteranskoj povijesti Crkve. Vlačić je bio od ključne važnosti u tom proizvodnom procesu, unatoč činjenici da nije bio među njezinim autorima.

Ovo izlaganje pojasnit će mentalne i formalne veze između skupa strogih naputaka i upozorenja vezanog uz „Božju kancelariju“ i Centurije. Motiv u pozadini tog historiografskog projekta mijenjao se s političkom situacijom: isprva se radilo o želji za legitimizacijom luteranske reforme kao rekonstrukcije normativne prackrke otaca tako što će se podastrijeti dokazi i ukazati na svjedoke vjerske istine. Pod utjecajem svoga apokaliptičnog shvaćanja reformatori su pripisivali Lutherovoj epohi znakove proročanskog „meta-događaja“ (Thomas Kaufmann). Kasnije su Centurije historizirale katoličke prakse pobožnosti. Na taj način, ove potonje izgubile su na važnosti. Analizirajući određena djela crkvene povijesti koja su nastala u „Božjoj kancelariji“, u ovom izlaganju usporedit ću njihovu metodologiju rada i ukazati na razvoj filološke i povijesne kritike u Centurijama.

Njihov skup općih mjesta i kritičkih normi formalno i metodološki je povezan s oblikovanjem specifične, „gnezio-luteranske“ egzegeze. Taj povijesno-kritički projekt valja smjestiti u kontekst onovremenih teoloških rasprava. Istodobno će se razjasniti odnosi Centurija i djela Filipa Melanchthona.

U svome izlaganju također ću govoriti o široj raspravi o humanističkim metodama sredinom stoljeća, koja je utjecala na Centurije. Jesu li određene vrste humanističke znanstvene prakse imale svoj začetak u Centurijama?

Naposljetku ću se usredotočiti na društveni status i funkcije suradnika na Centurijama. Kakvu je ulogu koncept prava na otpor igrao među Centurijatorima? Nakon spora oko uspostave konzistorija u Weimaru i otpuštanja s položaja na Sveučilištu u Jeni, Vlačić i Wigand inscenirali su se kao *exules Christi*, osjećajući se odbačenima od društva na gotovo proročki način, osobito u ulozi autoriteta koji opominje. Njihova zapanjujuća sigurnost u spasenje izražavala se u činu pisanja crkvene povijesti kakvu je prema njihovu uvjerenju odredio Bog.

Dr. Harald Bollbuck

The Magdeburg Centuries - Origins and Working Techniques

Already in the time of the interim, Matthias Flacius Illyricus organised an extensive production of pamphlets in collaboration with the “God’s Chancery” in Magdeburg. These pamphlets dealt with the central controversies of his time. They discussed the question whether the young, Lutheran church was the real representative of the true doctrine and whether certain articles of faith could be categorized as subordinates, as so-called “adiaphora”. This culture of debate formed the context of the Magdeburg Centuries’ origin as the first comprehensive Lutheran church historiography. Flacius had been of crucial importance in this process of production, despite the fact that he was not one of its authors.

The paper will explicate the mental and formal connections between the sets of strict instructions and admonitions of both, the “God’s Chancery” and the Centuries. The underlying motivation of the historiographical project changed with the political situation: first it was the interest in legitimising the Lutheran reform as a reconstruction of a normative ancient church of the Fathers by showing evidence and witnesses of the religious truth. Influenced by their apocalyptic understanding, they modelled Luther’s epoch with signs of a prophetic “meta-event” (Thomas Kaufmann). Later, the Centuries historicised the catholic practices of devoutness. In this way, they lost their impact. By analysis of certain church-historical works by the “God’s Chancery”, this paper will compare their working techniques and demonstrate the development of philological and historical criticism in the Centuries.

Their set of commonplaces and norms of criticism are formally and methodically connected with the formation of a specific, “Gnesio-Lutheran” exegesis. The historical-critical project has to be situated among contemporary theological discussions. At the same time the relations of the Centuries’s writing with the work of Philipp Melanchthon should become clear.

The talk will also debate whether the broad discussion of humanistic methods in the middle of the century had influenced the Centuries. Did certain types of humanist scientific practices form the origins of the Centuries?

Finally, I will focus on the social status and functions of the collaborators of the Centuries. Which role did the concept of the right to resist play among the Magdeburg Centuries? After the controversy over the installation of a consistory in Weimar and the dismissal from service at the University of Jena, Flacius and Wigand used the staging strategy as *exules Christi*. With nearly prophetic impetus, they felt ejected from society especially in their role as authority of admonishment. Their astonishing certainty of salvation expressed itself in the act of writing an ecclesiastical history as ordered by God.

Subota, Labin, 24.04.2010.-

Labin, Malo kazalište

**Panel VII: Reformacija na tlu današnje Hrvatske
i Slovenije, 8,30 - 10,00**

Predsjedništvo: Jure Zovko

Dr. Stjepan Damjanović /Filozofski fakultet, Zagreb/:
«Osvježavanje jezika» u glagoljičnom uraškom izdanju
Biblije

Dr. Fanika Krajnc Vrečko /Univerzitetna biblioteka
Maribor, Slovenija/:
Flacianer Mathias Klombner zwischen Kroaten und
Slowenen des 16. Jahrhunderts

Akademik Josip Bratulić /Zagreb/:
Odnosi hrvatskih i slovenskih protestanata te djelatnost
Slovenskih staleža

Dr. Stjepan Damjanović, Zagreb

«Osvježavanje jezika» u glagoljičnom uraškom izdanju Biblije

Istraživači povijesti hrvatskoga jezika često su isticali da su se hrvatski protestantski pisci nastojali odmaknuti od jezika hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga i unijeti što više elemenata iz govornih hrvatskih idioma, prvenstveno onih čakavskih. Kao primjer takvoga «osvježavanja jezika» najčešće se spominje glagoljično izdanje Biblije iz 1562.

Autor ovoga priloga želi pokazati u kojoj su mjeri takve tvrdnje točne, tj. utvrditi stvarne odnose između staroga (jezik hrvatske glagoljaške tradicije) i novoga (elementi tzv. narodnoga jezika, tj. elementi protestantima suvremenih hrvatskih govornih idioma). Pritom polazi s gledišta da se odluke o jezičnom uređenju tekstova, posebice kad je riječ o odlukama da se jače odmaknete od tradicije, u praksi samo djelomično ostvaruju. Svoje tvrdnje nastoji dokazati analizom jezika uraške glagoljične Biblije iz 1562. godine.

Dr. Stjepan Damjanović, Zagreb

„Refreshing the language“ in the Glagolitic Edition of Bible from Urach

Scholars researching the history of Croatian language have often emphasized that Croatian Protestant authors sought to detach themselves from the language of Croatian-Glagolitic liturgical books and to introduce as many elements as possible from spoken Croatian idioms, primarily the Chakavian ones. The most quoted example of such „refreshing of the language“ is the Glagolitic Edition of the Bible from Urach (1562).

The aim of this paper is to demonstrate the extent to which such claims are correct, i.e. to establish the accurate relationship between the old language (that of the Croatian Glagolitic tradition) and the new one (elements from the so-called popular language, i.e. elements of the Croatian spoken idioms that were close to the Protestants). The starting point is the supposition that decisions concerning the linguistic arrangement of texts, especially those that resulted in substantial detachment from tradition, were only partially carried out in practice. The author seeks to prove his hypothesis by analysing the language of the Glagolitic Bible from Urach (1562).

Dr. Fanika Krajnc-Vrečko, Ljubljana

Vlačičevac Matija Klombner među Hrvatima i Slovencima 16. stoljeća

Matija Klombner bio je jedna od spornih ličnosti slovenskog 16. stoljeća. Obično ga se smatra organizacijskim vođom protestantizma u Sloveniji, i to prije Trubarova doba, ali gotovo i ne postoji dovoljno podataka o njegovu djelovanju i praktički nema suvremenih istraživanja o njegovu djelu. Njegov sukob s Primožem Trubarom općepoznata je stvar, ali nije baš jasan uzrok njegovih intriga protiv Trubara, kao ni truda koji je ulagao u hrvatski tisak. Iz prepiske između Klombnera, Trubara i Ungnada moguće je zaključiti ponešto o vezama između sudionika protestantskog pokreta u slovenskim i hrvatskim zemljama. Klombner je bio Vlačičevac; bolje rečeno, bio je u osobnom dodiru s Vlačićem. O tome svjedoči njihova prepiska, kao i Klombnerova snažna antipapinska pozicija, koja je bila jedan od glavnih povoda za Trubarovo odbacivanje Klombnerova izdanja *Pjesmarice* 1562. godine. Unatoč Klombnerovu golemom trudu uloženom u slovenske i hrvatske prijevode i tisak, valja reći da je on bio i ostaje upitna ličnost, još nedovoljno istražena među današnjim slovenskim znanstvenicima koji se bave protestantizmom.

Dr. Fanika Krajnc-Vrečko, Ljubljana

Flacianer Mathias Klombner zwischen Croaten und Slowenen des 16. Jahrhunderts

Mathias Klombner war eine der zweifelhaften Personen des slowenischen 16. Jahrhunderts. Man nennt ihn der Organisationsleiter des Protestantismus in Slowenien, und zwar vor Trubers Zeit, aber es gibt kaum genügsame Angaben über seine Tätigkeit und praktisch keine gegenwärtige Forschungen über sein Werk. Sein Konflikt mit Primus Truber ist allgemeinbekannt, weniger klar ist aber die Ursache seiner Intrigen gegen Trubar und auf andere Seite seine Bemühungen für die croatische Drucke. Aus der Korrespondenz zwischen Klombner, Trubar und Ungnad istr es möglich die Beziehungen zwischen den Teilnehmern der protestantischen Bewegung in den slowenischen und croatischen Ländern zu erkennen. Klombner war ein Flazianer, besser gesagt, er war in persönlichen Beziehung mit Flazius. Davon spricht seine Korrespondenz mit ihm und auch seine strenge gegenpäpstliche Position, die eine der wichtigsten Bewegungen für Trubars Ablehnung Klombners Ausgabe des Gesangbuches im Jahre 1562. Trotz aller grossen Bemühungen Klombners für die slovenische und croatische Übersetzungen und Drucke war er eine fragwürdige Person und er bleibt unter den heutigen slowenischen Forschern des Protestantismus noch nicht vollständig bewertet.

Akademik Josip Bratulić, Zagreb

Odnosi hrvatskih i slovenskih protestanata te djelatnost Slovenskih staleža

Reformacija, koju je u Njemačkoj u XVI. st. započeo Martin Luther, otvorila je širom vrata novom promišljanju o svijetu, zajednici-crkvi i pojedincu. Naslutile su se nove mogućnosti. Nije tome pomoglo samo novo čitanje Biblije, ili povratak izvornom kršćanstvu već je - nakon otkrića tiska i umnažanja knjiga - došlo do neslućene demokratizacije znanja, a time je dan golem zamah građanstvu i intelektualcima koji nisu potekli iz aristokratskih krugova. U tom je smislu i uloga staleža i u Njemačkoj i Austriji, i u Kranjskoj, bila odlučujuća.

U granicama onovremene Kranjske (danas: Slovenije) u XVI. st. bila je i Pazinska knežija. Kranjski su staleži brinuli ne samo o obrani nemirne granice prema Otomanskom carstvu, nego i o vjerskim prilikama u Kranjskoj. Otvoreni prema luteranstvu, smatrali su - kao i hrvatski protestanti - da bi širenje i prihvaćanje evanđelja otupilo opasne oštrice turskoga proboja u Europu. Zato su sa zanimanjem prihvatili i pomogli nastojanja Primoža Trubara, ali i hrvatskih protestanata glagoljaša, da se izda *Novi zavjet*. Pomogli su kasnije svojom financijskom pomoći i izdanje Dalmatinove *Biblije* (1584), jedinstveno djelo slovenske reformacije ali i pisane kulture. U toj je knjizi, u Registru, popis od 650 hrvatskih riječi. Htjelo se da se ta knjiga čita i među Hrvatima.

U Njemačkoj su se kao vođe reformacije nametnuli visoki feudalci, vojvode slobodnih gradova, gušeći prvotni zamah građanstva i seljaštva koje je u protestantizmu vidjelo izlaz iz svojega podaničkoga stanja, i mogućnost slobodnoga natjecanja u privrednom i društvenom, političkom i intelektualnom životu. Ali taj je proces zaustavljen.

Matija Vlačić nije se mirio s Rimom, ali ni novim duhovnim ropstvom koje su nametali feudalci, ojačani dobrima koje su oduzeli crkvama i raspuštenim samostanima. Ali ostala mu je i dalje nada da će Istina, Isus Krist, pobijediti i obnoviti svijet, ali gorak mu je bio osjećaj da se ne sluša Kristova poruka: „Ne možete služiti Bogu i bogatstvu“ (Matej, 6, 24). I danas se nalazimo pred istim pitanjima, izazovima i problemima.

Josip Bratulić, Zagreb

Relations between the Croatian and Slovenian Reformers, and the Activity of the Slovenian Estates

As a movement initiated in the 16th century in Germany by Martin Luther, the Reformation paved the way for a new vision of the world, the community/Church, and the individual. New possibilities were on the rise. It was not only the result of a new reading of the Bible or the return to pristine Christianity, but also of the fact that the discovery of the printing press and the multiplication of books gave a huge impetus to the growth of urban classes and intellectuals who were not of aristocratic origin. In that context, the German and Austrian Estates, including those of Carniola, played a decisive role.

The borders of Carniola (today's Slovenia) in the 16th century included the County of Pazin. The Carniolan Estates were not only defending the precarious borders to the Ottoman Empire, but also the religious situation in Carniola. They were open towards Lutheranism and believed - just like the Croatian Protestants - that the acceptance and expansion of evangelical faith would mitigate the Turkish threat to Europe. Therefore, they recognized and supported the efforts of Primus Truber and the Croatian Protestants of Glagolitic orientation to publish the *New Testament*. Later they also sponsored the publication of Dalmatin's *Bible* (1584) as a unique monument of the Slovenian Reformation and the written culture in general. That book contains in its Register a list of 650 Croatian words. The aim was obviously to make it more widespread among the Croatian population.

In Germany, feudal lords and dukes of free townships were the chief promoters of the Reformation, whereby they stifled the early enthusiasm of the urban and rural classes, who had seen Protestantism as a way out of subjugation and a possibility of establishing free competition in socio-economical, political, and intellectual life. That process was now brought to a halt.

Matthias Flacius refused to acquiesce to Rome, but also to the new spiritual slavery imposed by the feudal lords, empowered by the riches they confiscated from churches and former monasteries. Although embittered by the fact that people were ignoring Christ's message: "Ye cannot serve God and mammon" (Mt 6, 24), Flacius also hoped that the Truth, Jesus Christ, will prevail and renew the world. Today we are facing similar questions, challenges and problems.